

De ruimtelijke toekomst van Nederland

H.J. VAN HUNNIK*

Inleiding

Onlangs stond in dit tijdschrift een uitermate lezenswaardig artikel over de (ruimtelijke) toekomst van Nederland, in het bijzonder de Randstad 1). Over ongeveer dertig jaar (2015) ziet het er niet zo vrolijk uit. De Randstad bloeit, maar slechts voor een beperkt aantal welvarende mensen. Elders in Nederland heerst rust, ja zelfs verval. De auteurs zien deze situatie als paradox, maar wijzen gelijktijdig op reeds bestaande buitenlandse voorbeelden. Hun doel blijkt te zijn een dilemma voor het – ruimtelijk – beleid in beeld te brengen. Verrassend is dat dit beeld uit dezelfde koker komt als de *Structuurschets stedelijke gebieden 1983*, de (concept-)beleidsnota van de regering over de toekomst van (o.a.) de Randstad 2). Die schets is aanzienlijk minder somber van toon. Geloven de auteurs niet in het daarin gepresenteerde beleid? Achten zij de natuur (de trends) sterker dan de leer? Wellicht.

Toch is duidelijk dat wij het door de auteurs geschetste toekomstbeeld zullen moeten logenstraffen. Het is aan de Rijksplannologische Dienst, als facetplanbureau, om te laten zien welke bijdrage de ruimtelijke ordening hieraan kan leveren. Ik daag de auteurs uit om ook hierover hun persoonlijke mening op papier te zetten. Vooruitlopend hierop enkele kanttekeningen bij hun eerste artikel. Plus een eigen visie op de gewenste toekomst. Want daar gaat het eigenlijk om.

Trends in de samenleving

Uiteraard heb ik zelf dezelfde twijfels aan de kenbaarheid van de toekomst als de auteurs. Ik reserveer voor mezelf dan ook dezelfde slagen om de arm. Op zijn minst heb ik echter kritiek op het ontbreken van enig onderscheid tussen enerzijds trends en anderzijds politieke vraagstukken.

Eerst de trends. Met de auteurs verwacht ik herstel van de groei van de economie, dus meer goederen en diensten. Dit, gezien de bescheiden bevolkingsgroei (in 2010 15,8 mln. ingezetenen), ook per hoofd van de bevolking. Duidelijk is ook dat het aantal bejaarden absoluut en relatief sterk zal toenemen. Idem de aantallen mensen die nu nog als etnische minderheden worden beschreven. Over een aantal ontwikkelingen op economisch en demografisch gebied zijn wij het dus eens. Moeilijker krijg

ik het als de auteurs overstappen naar de kwaliteit van het bestaan anno 2015. Mijs inziens nog steeds terecht stellen zij dat de economische groei niet gepaard zal gaan met een toename van de werkgelegenheid, zoals nu gedefinieerd. De conclusie dat dit voor vele jaren (tot 2010/2015?) een zeer hoge werkloosheid op zal leveren in een orde van grootte van 2 à 2,5 mln. mensen laat ik echter volledig voor hun rekening. Ik ben van mening dat wij binnen enkele decennia dit probleem door een betere verdeling van het werk enz. moeten hebben opgelost. In relatie hiermee ben ik ook niet zo somber over de verdeling van de welvaart over de huishoudens. Wat wij thans zien is m.i. niet de trend, maar een tijdelijke, zij het wellicht niet kortstondige onderbreking daarvan. Op de wat langere termijn zal de echte trend weer doorzetten. Ik heb op termijn dan ook minder twijfels over de koopkrachtige vraag van het toenemende aantal huishoudens (b.v. naar woonruimte) dan de auteurs.

Ten slotte de „herkenbare” etnische minderheden. Ik ga ervan uit dat dit etiket in het jaar 2015, in een samenleving waarin tal van subculturen naast en met elkaar leven, veel van zijn betekenis zal hebben verloren. Ronduit beledigend, zowel voor deze minderheden als voor de samenleving als geheel, vind ik de stelling dat juist deze groepen op een uitkering zullen zijn aangewezen. Onnodig defaitistisch is de stelling dat de (sociaal-economische) emancipatie van deze minderheden tot mislukken is gedoemd.

Samenvattend: in goede tijden maakten wij de fout te veronderstellen dat alles steeds beter zou gaan, wij moeten thans niet in de omgekeerde fout vervallen door te veronderstellen dat alles slecht zal blijven gaan. De trend onder alle trends is immers vooruitgang op de hier aan de orde zijnde zaken, althans in ons deel van de wereld 3). De toekomst is slechts ten dele kenbaar en zeker niet volledig maakbaar, maar „trends” die ons niet bevallen kunnen en moeten wij te lijf gaan. Een terugtred van de overheid op de terreinen die werkelijk de kwaliteit van ons bestaan raken, verwacht ik dus niet. De beheersing van de collectieve uitgaven en de deregulering waardeer ik vooral als terechte pogingen om te komen tot een efficiëntere en effectievere overheid op die gebieden waar deze werkelijk iets kan en moet bereiken. Voorbeelden zijn reeds genoemd.

Ruimtelijke trends

Ruimtelijke trends zijn er eigenlijk niet. Hoogstens is sprake van geografische, zo men wil ruimtelijk relevante trends en van trends in het ruimtelijk beleid, b.v. een toenemend accent op bundeling. Inderdaad, beheer en een betere benutting van het bestaande, iets waar men in de landelijke gebieden al decennia mee bezig is, worden ook voor de gebouwde omgeving belangrijker dan uitbreiding van de voorraad. Dat is een feit dat door het beleid inmiddels krachtig wordt ondersteund. Hiermede komt een einde aan een relatief korte periode van sterke expansie, niet aan een trend.

Even vanzelfsprekend is de blijvende betekenis van de Randstad als motor van de nationale economie. Maar ook elders komen er kansen. De informatie en robotisering geven nieuwe (spontane) spreidingsmogelijkheden, een deel van het bedrijfsleven wordt „footlose”. Elke regio heeft potenties. Interessant is dat het noorden inmiddels zijn eigen commissie-Wagner heeft ingesteld. In grote lijnen blijft gelden: als het de Randstad goed gaat, gaat het in heel Nederland redelijk, als het de Randstad slecht gaat, gaat het elders nog beroerder. Benutting van de economische potenties ook van de Randstad en zijn uitlopers lijkt dus een goede zaak.

De kreet „terug naar de stad” suggereert naar mijn smaak te zeer een absolute en relatieve toename van het aantal inwoners van de grotere steden. Dat zie ik niet zitten. Ook in de steden is sprake van gezinsverdunding, vaak zelfs versterkt, en daar komt het effect van de stadsvernieuwing nog bij. Het zou al bijzonder fraai zijn als de grotere steden door nieuwbouw hun inwonertal constant weten te houden. Wel kunnen demografische veranderingen optreden. De auteurs gewagen van een omdraaiing van de huidige situatie; vergrijsde suburbs en groeikernen en relatief verjongde steden plus gentrificatie aldaar. Beperkte verschuivingen in die richting zijn inderdaad mogelijk. Ik zie niet in waarom dat vervelend zou zijn. Overigens verbaast het mij dat de auteurs deze problematiek (en de rest) niet in ruimtelijke alternatieven hebben vertaald. Materiaal daarvoor ligt b.v. op tafel in de vorm van RPD(!)-studierapporten 4).

* De auteur is secretaris van de Raad van advies voor de ruimtelijke ordening (RARO).

1) A. Verbaan, H. Puylaert, J. van Staalduine, Ruimtelijke en stedelijke ontwikkelingen na 1984. De nieuwe welvaart van de Randstad en haar prijs, *ESB*, 21/28 december 1983.

2) De auteurs zijn werkzaam bij de Rijksplannologische Dienst, de dienst die het ambtelijk voortouw had bij de opstelling van genoemde nota.

3) Uiteraard zijn er ook tal van terreinen waar een dergelijk vooruitgangsgeloof op zijn minst voorbarig is. Ik noem het vraagstuk van oorlog en vrede en de problematiek van de Derde Wereld.

4) Zie b.v. het RPD-studierapport nr. 23, *The future of the Randstad*, 1 april 1983 en het begin 1984 verschenen RPD-studierapport met achtergrondinformatie bij de structuurschets voor de stedelijke gebieden.

De steden bloeien weer. De stadsvernieuwingsoperatie is achter de rug en alles ligt er weer netjes bij. De bevolking is sterk heterogeen en telt vele subculturen, sommige zitten ook ruimtelijk bij elkaar. Caoers, ambtenaren en trendvolgers werken gemiddeld 20 uur per week verdeeld over 4-7 dagen, er is nauwelijks onvrijwillige werkloosheid, de informele sector/het grijze circuit is maatschappelijk geïntegreerd, iedereen heeft, alleen met of anderen, op zijn minst een redelijk inkomen. Dank zij de audiovisuele en digitale middelen wordt de woning door velen mede benut als werkplek en vrijetijdsmachine. Mits voldoende ruim – samenvoegingen komen reeds voor – heeft men zeker geld voor die woning over. Allerlei vormen van zelfontplooiing nemen nogal wat tijd in beslag en bepalen de sociale contacten. Is het op een willekeurige dag redelijk weer dan gaat men in grote getale naar de nieuwe mogelijkheden voor openluchtrecreatie rondom de stad. De Randstadgroenstructuur is inmiddels een realiteit, delen van het Groene Hart ontwikkelen zich tot een coulissenlandschap.

Buiten de Randstad (en zijn uitlopers) is het leven als vanouds wat rustiger. Achteraf wordt nauwelijks betreurd dat het Relatienotabeleid bij 100.000 hectare is blijven steken. De koeien zijn uit het landschap verdwenen. De discussie heeft zich verplaatst naar de belevingswaarde van de in omvang sterk toegenomen houtteelt. Nieuwe bossen hebben mede, soms wisselend naar tijd en plaats, een functie voor de recreatie. En inmiddels is de boer in veel opzichten de evenknie geworden van de werknemers in de vele bedrijfjes die in de steden en dorpen van het platteland tot ontwikkeling zijn gekomen. Het openbaar vervoer functioneert op zijn best op de lange afstand (trein) en op de korte afstand (bus of tram). Het streekvervoer heeft een klap gekregen. In de steden is de exploitatie gunstiger komen te liggen door de aftopping van het piekverkeer als gevolg van de nieuwe werk- en arbeidstijden in de fabrieken, kantoren, winkels en sociaal-culturele voorzieningen. Dat effect is ook merkbaar op de weg. Ondanks (dank zij) de toename van allerlei (kriskras-)bewegingen zijn de ochtend- en avondspitsen grotendeels verdwenen.

Per saldo dus terreinwinst ten opzichte van de 20ste eeuw. Utopie? Wellicht. De feitelijke situatie zal wel ergens tussen de metropolis van de auteurs en deze utopie inliggen. Beide toekomstbeelden zijn even speculatief. Het belangrijkste verschil is een expliciet verschil in taxatie van de mogelijkheden om zelf inhoud aan onze toekomst te geven. Tot het tegendeel blijkt, blijf ik hieromtrent optimistisch. Er zijn inderdaad trends die als zodanig grotendeels buiten onze macht liggen. Maar dat geldt in veel mindere mate voor de wijze waarop wij met deze trends omgaan. De effecten hebben wij voor een deel wel in de hand. Oorzaak en gevolg moeten goed worden onderscheiden. Ik verdenk de auteurs ervan dat zij door middel van een

shockeffect vooral dit aan het daglicht willen brengen. Dat is gelukt, de diagnose is gesteld. Het woord is nu aan de therapeuten. Vooral op sociaal-economisch en sociaal-cultureel terrein moet er vanaf nu veel gebeuren. Niet omdat het anders mis dreigt te gaan met de ruimtelijke ordening. Dat is ook vervelend, maar er is meer aan de hand. Het gaat om de toekomstige kwaliteit van de samenleving als geheel. Laten we onszelf voor 2010/2015 het beste toewensen en laten we van daaruit terugrekenen naar het beleid, dat vandaag moet worden gevoerd, inclusief de bijdrage die de ruimtelijke ordening hieraan kan leveren.

H.J. van Hunnik

Naschrift

Ons artikel bevatte inderdaad een somber toekomstbeeld, geschetst op basis van nu te onderkennen ontwikkelingen. Oplossingen van de beschreven problemen hebben wij niet gegeven; we hebben ze eerlijk gezegd ook niet klaar liggen.

Van Hunniks uitgangspunt voor zijn reactie is toe te juichen: „Als we werkelijk willen kan het anders”. En hij wil het anders. Dat beschrijft hij in heldere bewoordingen. Wellicht kan de beschrijving van zo'n optimistisch referentiekader bijdragen aan een betere toekomst. Echter, hoewel Van Hunnik terecht stelt dat zijn beeld van het onze vooral verschilt door een „expliciet verschil in taxatie van de mogelijkheden om zelf inhoud aan onze toekomst te geven”, gaat hij niet of nauwelijks in op de manier waarop we dat kunnen doen, op de

wijze waarop de geschetste problemen opgelost kunnen worden.

Van Hunniks zienswijze lijkt te zijn dat het goed gaat met ons omdat de hoofd-trend er een van vooruitgang is; dan moeten vele problemen, zoals dat van de werkloosheid en de inkomensverdeling, wel worden opgelost en kan Van Hunnik er van uitgaan dat het etiket „etnische minderheid” zijn betekenis verliest. We hopen het met hem, maar bij het ontbreken van verklaringen voor en beschrijvingen van deze ommekeer, blijven we twijfelen.

Slecht nieuws, het is vanouds bekend, leidt soms tot negatieve reacties voor de boodschapper. Van Hunnik bezondigt zich aan deze slechte gewoonte als hij een opmerking van ons over etnische minderheden (die wellicht ook in de 21ste eeuw worden gediscrimineerd) en sociale uitkeringen „ronduit beledigend” noemt. We zullen maar niet te diep ingaan op de implicaties van zo'n uitspraak voor uitkeringstrekkers of voorvechters van emanciperende groepen die de nood van hun mensen analyseren.

Ten slotte mag niet onvermeld blijven dat ons artikel niet helemaal uit dezelfde koker komt als de *Structuurschets voor de Verstedelijking*. Deze schets voor het ruimtelijk beleid van de komende jaren heeft een wat ander onderwerp en een andere bedoeling dan ons op persoonlijke titel geschreven artikel. We nemen ook niet aan dat de regering ons inderdaad enigszins provocerende artikel onderschrijft.

A. Verbaan
H. Puylaert
J. van Staalduine